

Marx en het marxisme: dood en begraven?

Jos Wolles

Honderd jaar geleden overleed Friedrich Engels, trouw medewerker, steun en toeverlaat van Marx en "verantwoordelijk" geacht voor de fundering van een doctrine " marxisme" genaamd. Dichter bij ons had vijf jaar geleden het laatste congres plaats van de Communistische Partij van de Sovjetunie. Doch de val van de Berlijnse muur, een jaar daarvoor, werd reeds door velen beschouwd als het einde van het communisme als staats- en wereldsysteem. In het zog van deze en de daaropvolgende escalatie van gebeurtenissen achtten men de tijd rijp om meteen ook letterlijk en figuurlijk Marx van zijn voetstuk te trekken en de definitieve faling van het marxisme aan te kondigen. Decennia reël bestaand staatsocialisme en een eeuw marxisme werden, ongenueanceerd met een gelijkheidsteken aan elkaar verbonden en samen begraven. De enkele jaren die ons scheiden van het begrafenismaal destijds waren voor het Vlaams Marxistisch Tijdschrift een gelegenheid om een kritische, maar niet voorbarige balans op te maken van het marxisme, aan de vooravond van de 21 ste eeuw (1). Die balans moest steunen op een bevraging van een aantal bevoorrechte getuigen, behorende tot politieke en maatschappelijke bewegingen, academische kringen, deskundig in uiteenlopende disciplines of actief op diverse terreinen van het maatschappelijk leven.

We vroegen hen hun visie op papier te zetten rond een of meerdere van de hier aangesneden thema's en de actuele maatschappelijke relevantie van Marx en het marxisme aan een kritisch onderzoek te onderwerpen. Dit speciaal Marx-nummer is een eerste resultaat van onze rondvraag. In volgende nummers wordt de discussie verder gezet en wordt ook meer aandacht besteed aan een aantal buitenlandse bijdragen, met name de bijdragen op het Marx-congres (Paris-Nanterre, 28-30 september '95). Deze inleiding steunt op onze oorspronkelijke oproep.

Crisis van het marxisme?

Met de implosie van het zgn. reël bestaande socialisme zijn de problemen die het communisme op het maatschappelijk agenda plaatste niet verdwenen.

Maar de vraag is of het denken van Marx en zijn erfgenamen, als maatschappelijke kritiek en methode van analyse nog actueel kan zijn en als utopie zijn emanciperende betekenis behoudt. We stellen alleszins vast dat het VMT niet alleen de schijnwerpers op Marx richt. Niemand minder dan Jacques Derrida, hield een geëngageerde openingstoespraak op een Marx-colloquium van voornamelijk Amerikaanse marxisten aan de Riverside-universiteit van Californië, april 1994. Het resultaat was de publicatie, begin 1995, van "Whither Marxism?" een bundeling van de kritische referaten op het colloquium, sterk geïnspireerd door Derrida's betoog. Derrida's "Spectres de Marx" kwam terzelfdertijd van de persen in een Engelse vertaling bij dezelfde uitgever (2). Het Franse "Magazine Littéraire" plaatste in september 1994 een nummer in het teken van Marx en het marxisme, met o.m. een nog niet gepubliceerde tekst van Louis Althusser (3). Voor het Nederlands taalgebied zagen we Filosofie Magazine verschijnen met een Marx-nummer (maart 1995) met de veelzeggende toevoeging: "Hij mag weer" (4). Ook EcoGroen liet het spook van het communisme door Europa waren met de integrale publikatie van het "Communistisch Manifest" als discussietekst (5). En in Parijs had in september 1995 een driedaags internationaal Marx-congres plaats aan de Sorbonne en in Nanterre op initiatief van het tijdschrift "Actuel Marx" (6).

Maar deze hernieuwde belangstelling voor het marxisme is op zichzelf nog geen sterk argument voor de actualiteitswaarde ervan. Ook denkstromingen ontsnappen niet aan modieuze trendschommelingen. Een factor van onzekerheid is ook het besef dat we het belang en de rol moeten relativeren van het industrieel proletariaat. De maatschappelijke conflicten en bewegingen kennen meerdere centra en de reductie van elke beweging tot de klassieke klassenstrijd is niet meer evident. Onderdrukking kan immers plaats vinden in meerdere sferen en niet uitsluitend op het economische terrein.

De verschuiving van de marxistische theorievorming van continentaal West-Europa (Frankrijk, Italië en West-Duitsland) naar de A'igelsaksische landen en vooral de Verenigde Staten is minder bekend bij de politieke of syndicale militant (7). Ook het enkel vertrouwd zijn met de klassieken van het marxisme (Marx, Engels, Lenin), vaak doctrinair vertaald binnen de zgn. partijkadercursussen, is een element van psychologische weerstand t.o.v. het groeiende pluralisme binnen het marxisme. Dit kan het wantrouwen tegenover de ideeën van "onbekende" intellectuele nieuwlichters maar doen toenemen. De vroegere zekerheden moeten de baan ruimen voor verwarrende twijfelantwoorden en als schendend aangevoelde herzieningen van sommige basisstellingen. Wil de politieke, economische en ideologische strijd van links weer

offensief worden en alternatieven kunnen bieden, dan zal de kloof gedicht moeten worden tussen de 'naakte' theorievorming en de antwoorden die deze kan bieden voor de vereisten van de dagelijkse strijd en de strategische opties op langere termijn.

Afrekenen met stalinisme en dogmatisme

Blijvende zorg is de noodzaak komaf te maken met de restanten van stalinisme en dogmatisme binnen het marxisme. Het afrekenen met de voorstelling van het marxisme als een absolute kennis, als een gesloten systeem, blijft ook nu nog belangrijk. De houding van Marx zelf kan hierbij een voorbeeldfunctie vervullen: telkens poogde hij, bij de confrontatie met nieuwe problemen, deze te integreren binnen zijn denken. Hij negeerde niet wat niet paste maar herzag voortdurend eigen opvattingen wanneer hij zich geplaast zag tegenover nieuwe onvoorziene ontwikkelingen. Zijn tekstuele nalatenschap vertoont dan ook sterk een onvoltooid karakter. Veel van wat hij schreef is polemisch en tijdsgebonden. Andere teksten zijn nota's en kladvormen. Verscheidene teksten werden pas na zijn dood gepubliceerd of vrij recent ontdekt. Zelf weigerde hij zich marxist te noemen. En waar in het nog recente verleden de officiële leer van het 'marxisme-leninisme' gold als legitimering van het staatsysteem van het reël bestaande socialisme, dan dient ingezien dat het marxisme precies zijn kracht kan ontleen aan een oppositioneel discours.

Neo-marxisme

Dit oppositioneel discours heeft zich in de geschiedenis van het marxisme gekenmerkt door het vermogen de maatschappij analytisch en kritisch te benaderen en vooral rekening te houden met nieuwe ontwikkelingen en fundamentele verhoudingen. Neo-marxisme mag derhalve niet a priori afgedaan worden als een dissident of pseudo-marxisme, maar integendeel als een tnogelijke vernieuwing van het marxistisch begrippenkader.

Nieuwe lezingen van Marx, niet vrij van onderlinge tegenstellingen, vernieuwend (8). Vermelden we - zonder naar volledigheid te streven - de meest recente: Michel Vadée, *Marx, penseur du possible*, een aristotelische benadering; Jacques Derrida, *Spectres de Marx*, een deconstructie en herwaardering van Marx met o.a. een interessante nieuwe lezing van "Die Deutsche Ideologie"; M. Henry, *Marx 1, une philosophie de la réalité* en *Marx 2, une philosophie de l'économie*, een fenomenologische benadering; S.A. Salvaggio

met een lectuur van de jonge Marx gesitueerd binnen een sociologie van de actie; Etienne Balibar, die zich de vraag stelt of het marxisme niet "slechts" een deel wordt van een breder meer algemeen kritisch denken. Voor Balibar is dit niet de herleiding tot een meer bescheiden programma maar eerder Marx de plaats geven van "veerman" tussen de filosofie en de politiek.

De politieke filosofie krijgt nieuwe impulsen mede door J. Rawls, maar ook met Norman Geras, Petruciani en in ons land Koen Raes en Ronald Commers door de formulering van een rechtvaardigheidstheorie en een ethiek.

Ellen Meiksins Wood van haar kant onderneemt een poging tot het herdefiniëren van de basisconcepten van het historisch materialisme en de geschiedentheorie van het marxisme. Zij identificeert de specificiteit van het kapitalisme als een systeem van maatschappelijke relaties en politieke macht.

Het zgn. analytisch marxisme maakt een verdere ontwikkeling door in de Verenigde Staten met E.O. Wright en J. Roemer en in eigen land Philippe Van Parijs. Nog in de Verenigde Staten mogen we Frederic Jameson niet vergeten met zijn behandeling van het post-modernisme als een ideologie van het laat-kapitalisme.

De kritiek van de moderne beschaving, ingeleid door de Frankfurter Schule, vindt voortzetting met vooral Jürgen Habermas en in ons land Rudolf Boehm, Jaap Kruithof en de technologiekritiek (Ulrich Melle).

De dialectiek, controversieel thema binnen het hedendaagse marxisme, wordt grondig geherformuleerd en uitgewerkt door Roy Bhaskar.

Jacques Bidet tracht tenslotte een algemene theorie omtrent de moderniteit te formuleren, die haar inspiratie zoekt bij Marx maar ook bij Weber, het Angelsaksisch neo-marxisme, Gramsci, Rawls en Habermas.

Marx en het marxisme blijven als denkstroming ontsnappen aan elke poging tot klassement. Het benaderen van het studie-object van het marxisme - als een methode van maatschappelijk onderzoek en kritiek, een set van theoretische principes, concepten en waarden binnen een kritische sociale theorie en radicale politiek (Douglas Kellner), (9) bevredigt ons voorlopig het meest.

Maatschappijkritiek en sociale actie

De toetssteen voor de waardering van theoretische onderzoeken is de relevantie ervan voor de maakbaarheid van de samenleving. In deze periode van crisis van waarden en blijvende tegenstellingen tussen arm en rijk, tussen bezitters en bezitslozen, tussen Noord en Zuid kan de elfde these van Marx over Feuerbach aan betekenis winnen. Kunnen wij, zoals Marx dat deed, hard schoppen tegen de bezittende klasse, met evenveel scherpte vragen opwerpen

voor de interpreterende filosofen van deze wereld en zelf de aanzet geven tot antwoorden? Zo ja, dan kunnen we spreken over een levend marxisme dat de mens en de samenleving iets te bieden heeft.

Marx als utopie

Marx heeft zich herhaaldelijk gekant tegen gemoraliseer over goed en kwaad, maar toch kan men moeilijk ontkennen dat hij sterk gedreven werd door een normatief ideaal. Wat wij uit de stalinistische vervorming van het marxisme moeten leren is vooral het gevaar inherent aan een opvatting die de geschiedenis beschouwt als een ontwikkeling in overeenstemming met objectieve wetten, die het marxisme a priori zou kunnen definiëren. Het is geen zekerheid dat het socialisme tot stand zal komen. Het socialisme is een hoopvolle verwachting, een verlangen en een mogelijkheid. De beklemtoning van (vermeende?) eschatologische en teleologische elementen in het marxisme, is vreemd aan de grondhouding van Marx zelf, die zich steeds gekant heeft tegen profetieën.

Marxisme en individu

Het marxisme heeft zich echter vooralsnog in hoofdzaak bezig gehouden met het maatschappelijk leven. De Roemeense filosoof Andrei Marga meent dat het marxisme tot dusver niet in staat was om de actuele levende ervaring van het individu te incorporeren. Hij meent dat er nood is aan een nieuwe filosofische antropologie, waarvan de focus breder is dan de arbeid. Men moet concepten ontwikkelen m.b.t. de menselijke behoeften, keuze-vrijheid en de rol van de subjectiviteit in het menselijk handelen (10).

Kan het marxisme hier wel antwoorden bieden? Er werden alleszins pogingen ondernomen tot toenadering tot deze geestesstromingen en ook tot het ontwerpen van een persoonlijkheidstheorie op marxistische grondslag (Lucien Sève). We verwijzen ook naar het werk van de Britse socioloog Stuart Hall over de betekenis van de etnische identiteit voor het individu, de studies van Raymond Williams over "geleefde" cultuur als alledaagse uiting en levenswijze van mensen en deze van E.P. Thompson over het belang van de zelfactiviteit en concrete ervaringen bij het tot stand komen van een klassebewustzijn (Klasse flir sich). Wat blijft hier nog valabel en biedt perspectieven voor verdere ontwikkeling? (11)

Klassenstrijd

Het scheppen van de voorwaarden voor de zelfrealisatie van het individu, het opheffen van ook de tegenstellingen tussen minderheid en meerderheid in de samenleving, het afsterven van de staat impliceert traditioneel binnen het marxisme het verdwijnen van klassentegenstellingen. Ook is de marxistische visie op de geschiedenis overheersend bepaald door wat het Communistisch Manifest aangeeft: De geschiedenis van alle tot nu toe bestaande maatschappijvormen is de geschiedenis van klassenstrijden (12).

Deze visie lijkt ons nu duidelijk voor nuancering vatbaar. Speurend in de geschiedenis kan men toch ook niet om de vaststelling heen dat etnische en godsdienstige conflicten een zekere graad van autonomie hebben en niet integraal kunnen gereduceerd worden tot de klassenstrijd. Voor velen binnen de socialistische beweging is het een evidentie geworden, de industriële arbeidersklasse niet meer te beschouwen als de enige hefboom voor maatschappelijke verandering in socialistische zin. Haar gedaalde numerieke aanwezigheid, haar fragmentatie met als gevolg een verzwakking van organisatiekracht, een verlies van klasse-identiteit en dito bewustzijn, doen sterk twijfelen aan haar actuele revolutionaire betekenis. Toch blijft de georganiseerde arbeidersbeweging een potentiële machtsfactor, die niet mag onderschat worden. Het wordt een opgave een concept te ontwikkelen voor de "articulatie" van alle betwistingskrachten.

Staat en economie

Zowel een geactualiseerde economische als een politieke theorie zijn onontbeerlijke instrumenten voor deze articulatie. De inefficiëntie en uiteindelijk de ineenstorting van de hypergecentraliseerde planeconomie in de landen van het staatsocialisme hebben op traumatiserende wijze het geloof aangetast in de mogelijkheid de produktiemiddelen te socialiseren. Ook de mogelijkheid een socialisme op te bouwen in de periferie van het kapitalisme blijft een discussiepunt. Anderzijds is ook een hoogontwikkeld kapitalisme en dito technologie met de mogelijkheid een overvloed aan goederen te produceren wel echt een universele noodzakelijke voorwaarde voor een socialistische transformatie, zoals Marx meende?

Alternatieve economische modellen in socialistisch perspectief vereisen echter ook sturing van het economisch gebeuren door de politiek. Zowel een

ongebreidelde Vrije markteconomie met verdergaande privatiseringen als een bureaucratische, hypergecentraliseerde planeconomie zijn hierbij te vermijden. Moeten wij niet teruggrijpen naar de "oude voorschriften" van Marx en Lenin m.b.t. het functioneren van de democratisch verkozen en permanent afzetbare wetgevende en uitvoerende organen op elk niveau, die permanent verantwoordelijk verschuldigd zijn aan hun achterban, aan de gemeenschap?

Biedt ook het functioneren van de moderne liberale burgerlijke democratieën geen positieve ervaringen voor een socialistische democratie? De opvatting dat eenmaal de produktiemiddelen collectief eigendom zouden zijn, de socialistische democratie ook gegarandeerd is, blijkt tegengesproken door de geschiedenis.

Men mag stellen dat de politieke theorie bij Marx weinig uitgewerkt is. Toch gaf Marx in zijn leven meermaals blijk van gehechtheid aan democratische waarden en instellingen. Lenin van zijn kant analyseerde op zeer lucide wijze de formele aspecten van de burgerlijke democratie, waarin onevenwichtige krachtsverhoudingen bestaan tussen burgerlijke en arbeiderspartijen. Toch blijft zijn visie en praktijk tijdens de burgeroorlog vaak instrumentalistisch en houdt zij een onterechte onderschatting in van het belang van de formele burgerlijke vrijheden, ook voor een socialistische democratie. Is Lenins visie niet sterk bepaald door ervaringen binnen tsaristisch Rusland? Hij kon uiteraard niet de ontwikkeling voorzien van de moderne parlementaire staat in het Westen (of dient ook hier het feitelijk democratisch gehalte gerelativeerd en is ook "onze" democratie geen broos goed)?

Gramsci zag in de ontwikkeling van de volkse krachten binnen burgerlijk-democratische verhoudingen, door politieke mobilisatie en organisatie en de uitbouw van een tegencultuur voor de burgerlijke ideologische hegemonie, mogelijkheden voor een socialistische omvorming (13). De staatsdiscussie die we gekend hebben binnen het Westers marxisme in de zeventiger jaren zou een vervolg dienen te krijgen binnen de nieuwe maatschappelijke en politieke verhoudingen en de verdere mondialisering van economie en politiek (23).

De bijdragen in dit nummer zijn niet alle gelijklopend. Ook tussen de auteurs onderling zijn er heel wat verschillen in benaderingswijze, opvattingen en conclusies, zowel op deelaspecten als op fundamentele elementen. Mag deze publikatie een stimulans zijn om het debat verder te zetten.

Noten

- (1) Oudere" overzichten vinden we bij:
 Koen Raes (red.), Troeven en proeven van het marxisme, Masereelfonds, 1983.
 Eric Coryn, Alain Meynen, Peter Scholliers, Luk Van Langenhove (red.): Veelzijdig
 Marxisme - Instituut voor Marxistische Studies, Brussel: VUB, 1988.
 Göran Therborn: Recente ontwikkelingen in het Marxisme, Toestandencahier 2 -
 Antwerpen: Leon Lesoit'Toestanden-Boeken, 1984.
 Antonio Callari, Stephen Cullenberg and Carole Biewener (cd.): Marxism in the
 Postmodern Age - New York-London: Guilford Press, 1995.
- (2) Jacques Derrida: Spectres de Marx. L'état de La dette, le travail du deuil et La nouvelle
 Internationale, Paris: Galilée, 1993.
 Bernd Magnus and Stephen Cullenberg (cd.): Whither Marxism? Global Crises in
 International Perspective, New York-London: Routledge, 1995.
- (3) Marx après le marxisme, Magazine littéraire, 324, sept. 1994 (p. 37-42): Louis
 Althusser: Note sur les Thèses sur Feuerbach. Er is een hernieuwde belangstelling voor
 Althusser in Frankrijk door de herdruk van zijn werken en de publikatie van onbeken-
 de manuscripten. Ook in de Verenigde Staten en Latijns-Amerika laat zijn invloed zich
 duidelijk voelen.
- (4) Filosofie Magazine, jrg.4, nr. 2, maart 1995: Muren vallen, Marx blijft.
- (5) EcoGroen, jrg. 17 nr. 1-2, februari-maart 1995: Herleeft ene Karl Marx?
- (6) De deelname aan dit congres was werkelijk imponerend: een, vijf- tot zeshonderd
 deelnemers, een honderdtal tijdschriften en onderzoeksinstituten uit Europa en Amerika
 (w.o. een sterke Latijns-Amerikaanse delegatie) debatteerden met elkaar in zeven
 plenaire zittingen en 43 werkgroepen. De aanwezigheid van ook in Vlaanderen
 bekende prominenten als om. Saniir Amin, Perry Anderson, Boris Kagarlitsky, David
 Harvey, Maurice Godelier, Frederic Jameson, Michael Löwy, Etienne Balibar en
 Lucien Séve... droegen ongetwijfeld bij tot de grote weerklank die dit congres ook
 vond in de 'ernstige' pers (Le Monde).
- (7) De 'academisering' van het marxisme, maar ook de verschuiving van de theorievor-
 ming naar de Angelsaksische landen werd in de jaren zeventig, zoals bekend, duidelijk
 gemaakt door Perry Anderson en Göran Therborn. Nu kan men ook spreken van een
 'revival' van het Frans marxisme. We denken hierbij aan de denkgroep rond het
 tijdschrift 'Actuel Marx', de invloed van niet alleen Derrida en het Frans post-modern-
 nisme op de Amerikaanse marxisten, maar ook op de hernieuwde belangstelling voor
 Althusser (zie hoger). Van de Franse trotskist Daniel Bensaid verschenen recent twee
 'herfunderende' en evaluerende werken omtrent Marx: *Marx l'intempesqf Grands
 ei misère d'une aventure critique (XL.-XX siècles)*, Paris: Fayard, 1995, en *La discor-
 dance du temps. Essais sur les crises, les classes, l'histoire*, Paris: Les éditions de la
 Passion, 1995.

- (8) Zie het overzicht van Jacques Bidet in *Magazine littéraire* o.c. p. 66-67 aangevuld door een persoonlijke selectie van ons bekende werken. De bibliografie volgt de volgorde van vermelding in de tekst:
 Daniel Bensaid (zie noot 10),
 Michel Vadée, *Marx, penseur du possible*, Paris: Méridien Klincksieck, 1992.
 Jacques Derrida, o.c.
 Michel Henry: *Marx I - une philosophie de la réalité*, Paris: Gallimard, 1976.
 Michel Henry: *Marx II- une philosophie de l'économie*, Paris: Gallimard, 1976.
 Salvino A. Salvaggio: *Les chantiers du sujet - homme social et action chez le jeune Marx* - Paris: L'Harmattan, 1994.
 Etienne Balibar, o.c.
 J. Rawls: *A Theory of Justice*, Oxford, 1971.
 Stefano Petrucciani: *Marx et la moralité, le débat anglo-saxon sur Marx, l'éthique et la justice*, *Cahiers marxistes*, nr. 84, avril-mai 1992, Bruxelles.
 Norman Geras: *Discourses of Extremity, Radical Ethics and Post-marxist Extravagances*, London-New York: Verso, 1990.
 Koen Raes, *Marxistische rechtstheorie*, *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, jrg. 12, 1978 nr. 2, Brussel.
 Koen Raes, *Sociale rechtsstaat en egalitaire rechtvaardigheid*, *Nieuw Kritisch Denken*, Gent-Brussel: Masereelfonds/Imavo, 1994.
 Ronald Commers, *De overbodigheid en de noodzakelijkheid van de moraal*, Bussum: Het Wereldvenster, en Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1982.
 Ellen Meiksin Wood, *Democracy against Capitalism - Renewing Historical Materialism*, New York: Cambridge University Press, 1995.
 Eric Olin Wright: *Classes*, London-New York: Verso, 1987.
 J.E. Roemer: *Analytical Foundations of Mandan Economic Theory*, New York: Cambridge University Press, 1986.
 Frederic Jameson, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham, North Carolina: Duke University Press, 1991.
 Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt: Suhrkamp, 1981.
 Rudolf Boehm: *Kritiek der grondslagen van onze tijd*, Baarn: Het Wereldvenster, 1977.
 Rudolf Boehm, *Aan het einde van een tijdperk*, Weesp: Het Wereldvenster, en Berchem: EPO, 1984.
 Jaap Kruithof, *De mens aan de grens*, Berchem: EPO, 1989.
 Otto Ullrich, *Ontwikkeling via technologie?*, *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, jrg.28, nr. 1, maart 1994.
 Roy Bhaskar, *Dialectic - The Pulse of Freedom*, London-New York: Verso, 1993.
 Jacques Bidet: *Theorie de la modernité - suivi de Marx et le marché*, Paris: PUF, 1990.
- (9) Douglas Kellner, o.c.,p.26.
- (10) Andrei Marga: *The modern world and the individual, Whither Marxism*, o.c., p. 79-107.
- (11) Stuart Hall: *Het minimale zelf en andere opstellen*, Amsterdam: SUA, 1991.
 Lucien Sève, *Marxisme et théorie de la personnalité*, Paris: Editions Sociales, 1969.
 Eric Coryn e.a., o.c. deel II, hfdst. VI: *Psychologie en persoonlijkheid*, teksten van verschillende auteurs.

Raymond Williams: *The Long Revolution*, Harmondsworth: Penguin Books, 1961.

E.P. Thompson, *The Poverty of Theory*, London: Merlin Press, 1980.

E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, London: Pelican Books, 1968.

- (12) Karl Marx en Friedrich Engels: *Het Communistisch Manifest*, Amsterdam: Pegasus, 1956, p. 41.
- (13) Anne S. Sassoon, Gramsci, *Dictionary of Marxist Thought*, o.c., p.221-223.
Een recent overzicht met een nieuwe benadering van de marxistische staatstheorie kunnen we vinden bij Bob Jessop, *State Theory. Putting Capitalist States in their Place*, Cambridge: Polity Press, 1990.